

Шерман М.І.,

Херсонський юридичний інститут Харківського національного
університету внутрішніх справ

**Інтернет-залежність як сприятливий фактор вчинення злочинів у
сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій**

Однією з визначальних тенденцій сучасності, проявом глобалізації є створення засад інформаційного суспільства. Не викликає сумніву, що одне з найважливіших місць в інформаційному суспільстві належить комп'ютерним системам, оскільки саме їх використання уможливорює інтеграцію і опрацювання повідомлень з різних джерел. Вражає людську уяву створення всесвітніх глобальних комп'ютерних мереж, що об'єднують світ в одне ціле, і, перш за все – комп'ютерної мережі Інтернет.

Поряд з беззаперечним позитивом досягнень у галузі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), існує і чітко виражений негативний аспект. Він полягає у принциповій неможливості створити абсолютно надійну техніку, комп'ютерні програми, мережне обладнання. Техніка не може бути абсолютно захищеною від збоїв, які можуть бути викликані найрізноманітнішими причинами, як не може бути абсолютно захищеним від неналежних дій людей, зроблених умисно або з необережності, що може привести до найрізноманітніших непрогнозованих і страшних наслідків.

Єдність комп'ютерних злочинів визначається тією обставиною, що соціальні відносини з приводу використання інформаційно-комунікаційних технологій є самостійною сферою суспільного життя. Небезпека комп'ютерних злочинів полягає в тому, що вони створюють небезпеку життю і здоров'ю, майновим інтересам, недоторканності приватного життя, іншим інтересам особи, суспільства і держави [2; 4].

Актуальність досліджень порушеної проблеми зумовлена тим, що будучи відносно новим і недостатньо дослідженим видом правопорушень, кіберзлочинність інтенсивно прогресує, набуває нових видів та проявляється у раніше невідомих формах злочинної діяльності, основними з яких є

кібертероризм, фінансові шахрайства, крадіжки коштів з банківських рахунків та пластикових карток, заволодіння матеріали, що містять конфіденційні дані, комерційну таємницю тощо, електронні викиди дезінформації та компромату. Істотним чинником здійснення комп'ютерних злочинів та однією з причин їх високої латентності є можливості використання сучасних ІКТ, зокрема, всесвітньої мережі Інтернет.

Сучасні наукові дослідження середовища, в якому формуються потенційні комп'ютерні злочинці, мають недостатньо повний характер, зокрема, не повністю висвітлено питання дослідження потенційних злочинних проявів в осіб, які мають комп'ютерну та Інтернет-залежність. Виявлення потенційно небезпечних з точки зору вчинення комп'ютерних злочинів проявів Інтернет-залежності, їх зовнішніх ознак та обґрунтування необхідності заходів щодо запобігання створення сприятливого для формування комп'ютерних злочинців середовища є важливою соціальною проблемою.

Чинний Кримінальний кодекс України чітко визначає склад злочинів у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій. У цьому зв'язку розглянемо типологічні особливості найбільш поширених видів Інтернет-залежності та зовнішніх її проявів у залежних осіб.

Дослідження психологічних аспектів залежності від Інтернету як поведінкової адикції широко висвітлено здебільшого у зарубіжній літературі, зокрема у працях таких науковців як М. Шоттон, Д. Грінфілд, Дж. Грохот, К. Янг [1; 10] та ін. У вітчизняній психологічній науці, на жаль, ще недостатньо вивчено та висвітлено цю тему. Серед вітчизняних науковців, що присвятили свої дослідження проблемі Інтернет-залежності, можна назвати А.Є. Войскунського [3], Л.В. Кулікова [6], Н.В. Чудову [4], А.Г. Асмолова [4], Н.А. Цветкову, А.В. Цветкова [5] та інших. Переважна більшість вітчизняних та зарубіжних психологів вважає [1-7], що причиною Інтернет-залежності є проблеми соціалізації особистості, відсутність можливості самореалізації, дефіцит спілкування, особисті проблеми,

пов'язані із хворобами, втратою близьких, звичного соціального статусу тощо. Провідні фахівці-психологи виділяють наступні поведінкові характеристики Інтернет-залежних [3; 6; 10]: активне небажання відволіктися навіть на короткий час від роботи в Інтернеті; роздратування при вимушених відволіканнях; невміння спланувати час закінчення сеансу роботи в мережі; використання все більших сум грошей для забезпечення роботи в Інтернеті, у тому числі і в борг; готовність не говорити правду про тривалість і частоту роботи в Інтернеті; забування у ході роботи в мережі про домашні справи, навчання чи службові справи, важливі особисті і ділові зустрічі; небажання приймати критику подібного образу життя; готовність миритися з руйнуванням сім'ї; втрата кола спілкування; нехтування власним здоров'ям; скорочення тривалості сну внаслідок роботи в Інтернеті в нічний час; уникання фізичної активності.

Соціально важливим стає попередження потенційних загроз девіантної поведінки молоді як наслідку їх Інтернет-залежності. Залежність від Інтернету, як вказує А.Є. Войскунський, розуміється широко і включає в себе такі форми її прояву: пристрасть до роботи з комп'ютером (програмування, ігрових та інших видів діяльності); пошук відомостей у віддалених базах даних; пристрасть до опосередкованих через Інтернет азартних ігор, онлайн-аукціонів та електронних покупок; залежність від спілкування в чатах, від участі у групових іграх і телеконференціях; залежність від порнографічних сайтів, обговорення сексуальної тематики в чатах [3; с. 92].

Досить схожою є типологія Інтернет-залежності К. Янг, яка розрізняє: кіберсексуальну залежність – нездоланне прагнення до відвідування порносайтів і заняття кіберсексом; пристрасть до віртуальних знайомств – надмірність знайомих і друзів в Мережі; нав'язлива потреба в Мережі – гра в онлайн-азартні ігри, постійні покупки або участь в аукціонах; інформаційне перевантаження – мандрювання Мережею, пошук відомостей в базах даних та на пошукових сайтах; комп'ютерна залежність – нав'язлива гра в комп'ютерні ігри [10; с. 25].

Не зважаючи на різнобічність активності користувачів Інтернету, можна виокремити три основні види здійснюваної ними діяльності: пізнавальну, ігрову і комунікативну [1, с. 177].

При роботі в Інтернеті залежні виявляють ряд специфічних поведінкових характеристик: неможливість, небажання відірватися від роботи та роздратування при необхідності відволіктися; прагнення проводити за роботою все більше часу; схильність забувати про домашні справи, навчання, службові обов'язки; прагнення позбавитися почуття провини, безпорадності, тривоги, депресії; відчуття емоційного підйому; готовність миритися із втратою сім'ї, близьких, друзів, кола спілкування; нехтування власним здоров'ям, особистою гігієною тощо [3, с. 91-92].

Аналіз вітчизняних наукових здобутків з теми дослідження показав, що проблему психології залежності від Інтернету можна розглядати в різних ракурсах.

По-перше, питання Інтернет-залежності розкриваються в рамках проблеми девіантної поведінки. Згідно з класифікацією Ц.П. Короленко та Т.О. Донських, всі поведінкові девіації поділяються на дві групи: нестандартну і деструктивну поведінку. Нестандартна поведінка може мати форму нового мислення або таких дій, що виходять за рамки стереотипів поведінки. Деструктивна поведінка в залежності від спрямованості поділяється на внутрішньодеструктивну поведінку (суїцидальна, конформістська, аутична поведінка) та зовнішньодеструктивну поведінку, яка, в свою чергу, поділяється на антисоціальну поведінку (полягає у діях, які порушують існуючі закони і права інших людей у формі асоціальної поведінки) та адиктивну поведінку (передбачає використання яких-небудь речовин або специфічної активності з метою відходу від реальності і отримання бажаних емоцій) [5, с. 97-98].

Різні види адиктивної поведінки мають свої специфічні особливості, прояви і наслідки, але етапи формування адикції є спільними. Початок формування адиктивного процесу завжди відбувається на емоційному рівні

як переживання гострої зміни психічного стану у вигляді підвищеного настрою, почуття радості, екстазу, неймовірного підйому у зв'язку з вживанням певних речовин чи з певними діями. Наступний етап характеризується формуванням певної послідовності звертання до засобів адикції. На третьому етапі адиктивна поведінка стає стереотипною, типовою, на четвертому - повністю домінуючою, а на п'ятому вона руйнує як психіку, так і біологічні процеси [7, с. 463-465].

Незалежно від виду залежності існують загальні ознаки адиктивної поведінки: стійке прагнення до зміни психофізичного стану; безперервний процес формування і розвитку адикції; циклічність uzалежненої поведінки; закономірне виникнення особистісних змін і соціальної дезадаптації; формування адиктивної установки, тобто сукупності когнітивних, емоційних і поведінкових особливостей, які викликають адиктивне відношення до життя; надмірно емоційне відношення до об'єкта залежності; перетворення об'єкта адикції у мету існування; заперечення залежності та її тяжкості [4, с. 120-122]. Поряд з тим А.Є. Войскунський наводить такі критерії, за якими визначають залежність: пріоритетність, зміна настрою, толерантність, симптоми розриву, конфлікт та рецидив [3, с. 91].

По-друге, виникнення Інтернет-залежності розглядається як наслідок зниження психологічної стійкості людини [3, с. 113-114]. Оскільки психологічна стійкість оберігає людину від дезінтеграції і особистісних розладів, складає основу внутрішньої гармонії, повноцінного психічного здоров'я, то зниження психологічної стійкості призводить до дезінтеграції особистості, порушення регуляції поведінки та діяльності, розпаду системи життєвих цінностей, мотивів, цілей, що підвищує ризик виникнення залежності.

Дослідники різних галузей знань вважають, що адиктивна поведінка виникає як результат складної взаємодії спадкових, біохімічних, соціальних та індивідуально-психологічних факторів. Серед таких можна виокремити: зовнішні умови фізичного середовища; зовнішні соціальні умови; внутрішні

спадково-біологічні, психофізіологічні та індивідуально-типологічні передумови; внутрішньоособистісні причини і механізми узалежненої поведінки [4, с. 125-129].

Переважає більшість психологів вважає [1; 3; 5], що існує кілька основних видів Інтернет-залежності. Хакерство являє собою рух, який переслідує мету демонополізації розповсюдження програмних продуктів та демократизації доступу до інтернет-ресурсів. Разом з тим, хакери часто стають на шлях софт-піратства, шахрайства у сфері електронного бізнесу, втручаються у роботу електронних комунікацій. Хакери є досить організованою популяцією в рамках Інтернет-субкультури, регулярно проводять зустрічі, конференції, семінари з обміну досвідом. Необхідно зауважити, що для здійснення повноцінної хакерської діяльності необхідна досить висока професійна підготовка програміста. Хакерство завдає шкоди інтелектуальній власності, може втручатися в комерційні інтереси виробників програмного забезпечення, технології хакерів можуть бути використані в злочинних цілях.

Створення шкідливих програм (вірусів) виникло задовго до створення Інтернет, але саме в Інтернет набуло катастрофічних (у тому числі і за наслідками) масштабів. Створення шкідливих програм відображає в повній мірі потяг до деструкції, властивий певній кількості молодих людей в силу їх вікових особливостей, а також і певні рівні психопатології.

В Інтернеті міститься велика кількість комп'ютерних ігор, що знаходяться у вільному доступі. Крім версій, що реалізуються в автономному режимі, є велика кількість ігор в мережі від шахів і карткових ігор, реалізованих в online-режимі, до специфічних, виключно комп'ютерних ігор – стратегій, квестів, симуляторів тощо.

Ймовірно, геймерство – найпоширеніша серед молодих людей форма Інтернет-залежності. Перевага цієї форми обумовлена відсутністю необхідності в будь-яких навички роботи з ПК, захопливість багатьох ігор, можливістю аутоідентифікації з різними героями ігор. Інтернет-ігри значно

виграють за популярністю навіть у пригодницької і фантастичної літератури, що пов'язано з їх динамічністю, і головне – складним, мінливим в ході дії сюжетним алгоритмом, керованістю сюжету.

Значною проблемою Інтернет-геймерства є розвиток в мережі грального бізнесу, створення широкої і фактично не регульованої мережі Інтернет-казино. Цей вид діяльності мало відрізняється від звичайних форм грального бізнесу, за винятком його доступності широким колам користувачів.

Анонімне анкетування користувачів дає можливість висловити своє ставлення до вивчення інформатики і споріднених з нею дисциплін слухачів курсів довузівської підготовки. Статистичне опрацювання результатів анкетування свідчить, що найважливішим для формування професійної комп'ютерно-інформаційної компетентності слухачі курсів вважають фактори як прямого, так і опосередкованого впливу, пов'язані з професійною діяльністю: власний позитивний досвід використання інформаційних технологій у професійній діяльності, приклад (точка зору) старших товаришів, розуміння значення ролі і місця сучасних інформаційних технологій у власній майбутній професійній діяльності [8; 9].

За результатами співбесіди та анкетування переважна більшість слухачів усвідомлює необхідність сумлінного навчання, в тому числі розуміє необхідність та перспективність вивчення та застосування у своїй навчальній та професійній діяльності матеріальних свідчень надбань людської думки, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій.

Разом з тим траплялися випадки нерозуміння та небажання опановувати запропонований навчальний матеріал. Анкетовані мотивували свою точку зору споживацьким ставленням до комп'ютерної техніки – „Фільм чи іграшку запускати вміємо і так”, „Документ на одну сторінку якось наберемо”, „Комп'ютерами повинні займатися тільки фахівці з відповідною освітою”, „Якщо чогось не зможу зробити сам, то мені допоможуть” тощо.

Наведені та подібні точки зору пояснюються до певної міри низьким рівнем загальної культури, інфантилізмом, відсутністю систематичних знань

та вмінь у галузі комп'ютерних технологій, поверховістю навичок, завищеною самооцінкою, атмосферою, що панує у переважній більшості ігрових клубів та комп'ютерних салонів, де подібні „фахівці” проводять досить багато часу. Не випадково, що практично всі слухачі з подібними деформаціями свідомості є жителями обласних та районних міст, де неконтрольований однобокий доступ до засобів комп'ютерної техніки провокує описане вище ставлення до використання інформаційних технологій і створює сприятливі умови для формування Інтернет-залежності. У цьому зв'язку неослабної уваги потребує робота, спрямована на формування особистісно-мотиваційної складової комп'ютерно-інформаційних компетентностей майбутніх фахівців.

Порівнюючи основні види Інтернет-залежності, форми їх зовнішніх проявів та відповідні статті Кримінального кодексу України, можна зробити висновок, що окремі види Інтернет-залежності серед молоді є фактором сприяння вчиненню злочинів у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій.

Запобігання цим злочинам як наслідку сформованої Інтернет-залежності можливе за умови створення у суспільстві, і першу чергу у вищих навчальних закладах, системи профілактики Інтернет-залежності студентської та курсантської молоді. Створення такої системи є предметом окремого розгляду, це завдання складне, багатофакторне, для обґрунтування структури такої системи, призначення компонентів, функціональних зв'язків, чинників зовнішнього впливу, інтеграції в існуючу систему професійної підготовки необхідні спільні зусилля психологів, педагогів, фахівців у галузі інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій, правоохоронців.

Узагальнення існуючих наукових підходів щодо особистісної та діяльнісної організації навчання та узгодження їх із специфікою внутрішнього змісту і структури комп'ютерно-інформаційної компетентності, є підґрунтям розробки організаційно-педагогічних умов створення системи профілактичних заходів, спрямованої на мінімізацію

потенційних загроз формування Інтернет-залежності у процесі опанування інформатикою і спорідненими з нею дисциплінами.

Література

1. Бабаева Ю.Д., Войсунский А.Е., Смылова О.В. Интернет: воздействие на личность // Психология зависимости: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 2004. – С. 175–222.
2. Бандурка А.М. Юридическая психология / Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская С.В. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 640 с.
3. Войсунский А.Е. Актуальные проблемы психологии зависимости от Интернета // Психологический журнал. – 2004. – № 1. – С. 90-100.
4. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения). – М.: ИЦ «Академия», 2003. – 288 с.
5. Короленко Ц.П., Донских Т.А. Семь путей к катастрофе: Деструктивное поведение в современном мире. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1990. – 222 с.
6. Куликов Л.В. Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики: Учеб. пособие. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
7. Леонова Л.Г., Бочкарева Н.Л. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте // Психология зависимости: Хрестоматия / Сост. К.В. Сельченко. – Мн.: Харвест, 2004. – С. 449-501.
8. Шерман М.І. Комп'ютерно-інформаційна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика: Монографія / Шерман М.І. – К.: Вища освіта, 2004. – 192 с.
9. Шерман М.І. Професійна комп'ютерно-інформаційна підготовка майбутніх слідчих у вищих навчальних закладах МВС України: Монографія / Шерман М.І. – Херсон, Олді-Плюс, 2008. – 416 с.
10. Янг К. Диагноз – Интернет-зависимость // Мир Internet. – 2000. – №2. – С. 24-29.